

Липинський В.В. д.і.н., професор ДонНТУ

Аксакова Н.А., аспірант ДонНТУ

Нові форми , методи та засоби навчання і перевірки знань в системі освіти УСРР у 1920-ті роки

У становленні нової системи освіти УСРР у 1920-ті рр. важливе місце займало реформування навчальної і методичної роботи. Нова концепція освіти передбачала докорінну зміну організації навчального процесу та відносин між педагогами і учнями, застосування нових форм та методів навчання, максимальне їх наближення до виробництва та потреб життя, ефективне використання потенціалу. Питання щодо реформування навчального процесу були розглянуті у працях Г.І. Ясницького, М.А. Бистрова, В.В. Липинського та інших авторів[1]. Проте якісно нові підходи до розгляду цієї проблеми та детальне вивчення питання контролю і перевірки знань застосовано вперше.

Метою цієї статті є вивчення досвіду організації навчального процесу застосування новітніх форм і методів навчання та перевірки знань у системі освіти УСРР у 1920-ті роки.

У 1920-і роки Наркомос здійснював активний пошук найбільш ефективної системи навчання, намагався пробуджувати творчість педагогів при складанні програм навчання та навчальних планів. На початку 1920-х років використовувалась предметна система навчання. У 1920-ті рр. за цією системою у I-IV класах загальноосвітньої школи вивчали рідну мову, арифметику, краєзнавство, природознавство, географію, малювання, співи, фізкультуру, ручну працю. Але у 1923 р. Наркомос запропонував здійснити перехід до так званої “комплексної системи” навчання, коли замість вивчення окремих дисциплін вивчались певні теми комплексів [2, с.28]. Формальні знання з різних предметів повинні були пояснювати і доповнювати зазначену тему комплексу. А тематика комплексів була спрямована на вивчення трудової діяльності і мала на меті підготувати учнів до конкретної праці: у

селі – до сільськогосподарської, у місті – до промислової.

Навчальний матеріал з тієї чи іншої комплексної теми розподілявся у трьох колонках: “природа”, “праця”, “суспільство”. У кожній з цих колонок записувався перелік питань, які повинні були вивчати учні. У першій колонці – “природа” було зібрано матеріал, який допомагав учням зрозуміти явища природи і використати їх на користь суспільству та людині. Слід підкреслити, що явища природи повинні були вивчатися шляхом безпосереднього спостереження або шляхом проведення дослідів.

У другій колонці – “праця” вказувалось, які трудові навички та вміння повинні отримати учні при вивченні даної комплексної теми. В колонці – “суспільство” записувались питання, які знайомили учнів з розвитком суспільних відносин, проблемами, що постають перед людством, шляхами їх розв’язання. Засвоєння навичок мови, письма, читання, рахування повинно було поєднуватися з вивченням реальних явищ, які спостерігаються у природі та суспільстві.

Окремі комплексні теми об’єднувались в єдине ціле – “виробничий акорд”, який поділявся на декілька окремих груп однорідних тем, об’єднаних ідеєю виробництва. Комплексна система навчання надавала велику увагу самостійній роботі учнів, самостійному пошуку знань. Принципово змінювались місце і роль вчителя у процесі навчання. Фактично комплексна система відкидала саму можливість застосування авторитарної педагогіки. Вчитель, за комплексною системою викладання, вважався найбільш авторитетним товаришем шкільного колективу, порадником і помічником учнів.

Введення комплексної системи навчання було намаганням Наркомосу надати дитині не абстрактні формальні знання, а знання, які будуть потрібні їй у реальному житті. Тобто це була спроба прилаштувати загальну освіту під освіту спеціальну (професійну). До такого переходу були не готові як вчителі шкіл, так і самі керівники освіти. Фактично усю роботу щодо складання комплексів було перекладено на плечі педагогів, які не вміли цього робити.

Тому у школах України у другій половині 1920-х років склалась ситуація, коли формально навчання здійснювалось за комплексною системою, а фактично за змішаною.

. В залежності від системи складались навчальні програми і плани. В 1919/20 навчальному році Наркомос залучив найкращі сили вчених, організаторів народної освіти та педагогів для розробки нових навчальних програм для єдиних трудових шкіл. При Наркомосі була створена постійна комісія консультантів, до складу якої увійшли видатні вчені України: О.В.Паладін, Д.М.Багалій, П.М.Фомін та інші [3, с.72]. У 1920 р. нові навчальні програми та плани надійшли до шкіл. Вони були розраховані на предметну систему і надавали перевагу навчанню математики та природознавства.

Нові навчальні програми та плани передбачали створення умов для педагогічної творчості, сприяли розвитку ініціативи вчителів та учнів. Перехід до комплексної системи навчання змусив Наркомос відмовитись від складання типових навчальних програм, оскільки тематика і зміст комплексів повинні були залежати цілком від місцевих умов і наближатися до них. Тому роботу зі складання навчальних програм було перенесено на місця. У 1924 р. Черкаський окружний методичний комітет розробив навчальні комплекси для шкіл округи: 10 для міських та 20 для сільських шкіл. Наприклад, у сільській місцевості у 3-му триместрі був поширений комплекс “Весняні роботи у нашому селі”.

У 1927 р. під тиском вимог педагогів Наркомос повернувся до розробки типових навчальних програм, розрахованих на предметну систему навчання. Ці програми зберегли лише стрижневі комплексні теми. Але у 1929 р. навчальні програми знов було перероблено у бік розширення комплексних тем і скорочення загальноосвітнього матеріалу, що зберігалось і на початку 30-х років.

Характерною ознакою 1920-х років у закладах спеціальної (професійної) освіти була відсутність типових державних навчальних програм і планів.

Слід зазначити, що у школах учнівства до 1924 р. навчальні програми були зовсім відсутні, а навчальні плани страждали слабкою спеціалізацією, недостатньою кількістю часу, відведеного на технологію. Так, у серпні 1924 р. в школі ФЗУ швейної фабрики ім. Тинякова у Харкові вперше було складено навчальні програми з виробництва [4, арк.22]. Програма з математики для шкіл ФЗУ металообробної промисловості передбачала вивчення цієї дисципліни через виробничі предмети та процеси в їх послідовності [4, арк.2]. До кінця 1920-х років у школах учнівства не було державних типових програм, що ускладнювало процес підготовки кваліфікованих робітників. У 1928 р. органи народної освіти Артемівської округи вважали головною перешкодою навчання відсутність державних твердих програм у школах ФЗУ та гірпромучах, що призводило до рімісницького засобу їх складання в окрузі [5, арк.297].

Навчальні програми і плани у професійних школах переважно більшість часу надавали загальній та теоретичній підготовці. Так, у навчальному плані 1921 р. кількість годин на вивчення теоретичних курсів втричі перевищувала час, відведений на виробниче навчання [6, с.153].

У технікумах та інститутах, як і в професійних школах, твердих державних навчальних програм та планів не було. Але методичний комітет Головпрофосу складав робочі навчальні програми та плани. Так, у липні 1922 р. бюро методкому Головпрофосу затвердило навчальний план для медичних інститутів, а у червні 1924 р. для педагогічних, сільськогосподарських та музичних [7, арк.16]. Ці робочі програми і плани потім дороблялись у ВНЗ. У лютому 1923 р. за циркулярним розпорядженням Головпрофосу в інститутах були створені предметні комісії, до складу яких увійшли викладачі та студенти. Як відмічалось у звіті Одеського інституту народної освіти, головною метою роботи цих утворень було обговорення і затвердження навчальних програм [7, арк.21].

З метою уникнення перенавантаження студентів кількість аудиторних занять була обмежена 36 годинами на тиждень, а у другій половині 1920-х

років Головпрофос регулярно проводив обстеження бюджету часу студентів. Так, у лютому 1928 р. Головпрофос провів такі обстеження у 160 ВНЗ [8, с.28]. Наприкінці 1920-х років у ВНЗ набуває поширення тенденція концентрованого вивчення дисциплін у межах триместру. У листопаді 1929 р. газета Київського інституту народної освіти запропонувала розробити навчальні плани за цією схемою [9].

Разом з тим у роботі зі складання навчальних програм та планів ми бачимо багато недоліків та помилок. Навчальні програми та плани у ВНЗ змінювались практично щорічно, що заважало нормальній організації навчального процесу, а у деяких ВНЗ їх зовсім не склали. Наприклад, у Харківському технологічному інституті з 1920 по 1928 рр. навчальний план на будівельному факультеті змінювався 5 разів [10], а у медичному інституті у 1929 р. комісія ЦК КП(б)У виявила відсутність навчальних планів. Намагаючись скоротити строк навчання у ВНЗ, Наркомос вдався до відміни теоретичних курсів, а прагнення наблизити навчальний процес до виробництва набуло гіпертрофованих форм. Так, у 1925 р. навіть у багатьох педагогічних ВНЗ втілювалась індустріальна програма навчання, за якою чотири години на тиждень вивчали механіку чи технічну енциклопедію і двічі на тиждень здійснювали екскурсії на виробництво [11, с.49].

У 1920-і роки Наркомос застосував нові форми і методи контролю і перевірки знань. Старі форми і методи перевірки знань (екзамени, письмові роботи, бесіди з учнями, заліки) Наркомос вважав небажаними. За мету було поставлено зняти тягар психологічного навантаження з дитини, створити атмосферу творчості та розкнутості. Перевірка знань здійснювалась на основі участі учнів у навчальному процесі, активності у дискусіях, гуртках, з урахуванням підготовки доповідей і рефератів. Ця робота офіційно оцінювалась за двобальною системою – “задовільно” і “незадовільно”. Але дуже часто вчителі застосовували і п’ятибальну систему оцінки знань.

У другій половині 20-х років для перевірки знань учнів використовували тестування. Тести складали навчально-методичні комісії окружних відділів

народної освіти. Це була нова вдала та ефективна форма обліку знань. Так, у Сталінській окрузі у 1928 р. тести з фізики для учнів 7-го класу налічували 18 запитань [12, арк.277-290]. Кожне запитання мало три варіанти відповіді. Для проведення тестування надавалось 5 хвилин.

Для перевірки знань у закладах спеціальної (професійної) освіти застосовувались такі форми: підсумкові бесіди, різноманітні тести, заліки, іспити тощо. У школах учнівства та професійних школах спочатку застосовували письмові контрольні роботи та заключні бесіди, а у другій половині 1920-х років поточна перевірка знань учнів здійснювалась переважно за допомогою тестів. У цей час центральна методична комісія Головнопрофосу розробила тести як для загальноосвітніх, так і для спеціальних (професійних) дисциплін. Так, у 1926 р. були підготовлені і видані великим тиражем двома мовами (українська та російська) тести з графічної грамоти для перевірки знань учнів ФЗУ, які налічували 50 завдань, розподілених на 4 варіанти. Макіївська школа ФЗУ у цей час після першого триместру використовувала тести з арифметики, алгебри та графічної грамоти [12, арк.287].

У вищих навчальних закладах перевірка знань студентів здійснювалась наприкінці кожного триместру. На це відводилось 10-15 днів. До 1928 р. для перевірки знань застосовувались такі форми: бесіди, контрольні опитування, контрольні роботи, які оцінювались за трибальною системою (незадовільно, задовільно, вельми задовільно) [13, арк.276]. Слід зазначити, що вимоги до студентів у ході перевірки знань були високими. Тих з них, хто отримував незадовільні оцінки, або відраховували з ВНЗ, або залишали на повторний строк навчання на тому ж курсі. Так, в інститутах Дніпропетровська у 1927/28 навчальному році чисельність другорічників становила 50%, а у 1928/29 така ж ситуація склалась у багатьох ВНЗ Харкова [14,15]. У березні 1929 р. на нараді ВНЗ при ЦК КП(б)У зазначалось, що тільки у Харківському технологічному інституті 650 студентів навчаються на IV курсі по 2-4 роки, а серед них є такі, які перебувають у ВНЗ 9-12 років [16].

У 1928 р. у багатьох ВНЗ були офіційно поновлені і такі форми перевірки знань, як річні заліки й іспити . Безперечно, введення системної перевірки знань після вивчення лекційних курсів сприяло кращому їх засвоєнню. Але цей захід викликав побоювання переважної більшості студентства і професури. На виробничих нарадах висловлювались думки, що більшість студентів річні заліки та іспити провалить . Тому у ВНЗ з 1928 р. були введені журнали обліку відвідування лекцій і залікові книжки.

Отже, в цілому форми і методи перевірки знань у закладах спеціальної (професійної) освіти постійно вдосконалювались, а вимоги до учнів і студентів підвищувались, що сприяло якості підготовки спеціалістів.

Список використаних джерел:

1. Ясницький Г.І. Розвиток народної освіти на Україні (1921-1932 рр.) Геннадій Іванович Ясницький. – К.: Вид-во КДУ, 1965. – 256с.; Бистров М.А. Керівна роль КП(б)У у галузі вищої освіти в період будівництва соціалізму (1917- 1937рр.)./ Микола Андрійович Бистров. – Харків: - 1974. Вища школа, – 142с.; Липинський В.В. Ставлення та розвиток нової системи освіти в УСРР у 20-і рр./ Віталій Володимирович Липинський. – Донецьк: Рекламно-видавнича агенція при ДонНТУ, 2000. – 247с.
2. Деятельность Наркомпроса УССР в 1924-1925 гг. – Харьков, 1925. – 59с.
3. Гутянський С.К. Здійснення ленінських принципів народної освіти на Україні./ С.К. Гутянський. – К., 1960. – 138с.
4. Державний архів Харківської області, ф.р. – 820, оп.1, спр.700.
5. Державний архів Донецької області, ф.р. – 1512, оп.1, спр.3.
6. Осовский Е.Г. Развитие теории профессионально-технического образования в СССР (1917-1990 гг.)./ Е.Г. Осовский. – М, 1980. – 287с.
7. ЦДАВО України, ф.166, оп. 2,спр.430.
8. Обследование бюджета времени // Студент революции. – 1926. – №1. – с.28-29.

9. За якість навчання, якість знань // Кузня освіти. – 1929. – 15 листопада.
10. Недостатков много // Рефлекс. – 1929. – 16 апреля.
11. На пути к осуществлению индустриального уклона // Путь просвещения. – 1925. – №4. – с.137.
12. Державний архів Донецької області, ф.р. – 349, оп.1, спр.4.
13. ЦДАВО України, ф.166, оп.6, спр.4732.
14. Об академуспеваемости // Студент жовтня (Дніпропетровськ). – 1929. – 28 лютого.
15. Студенчество выполняет свои обязанности // Рефлекс. – 1929. – 30 октября.
16. З обстеження // Шлях праці. – 1929. – 16 жовтня.

Статтю присвячено вивченню питань організації навчального процесу, розробці навчальних планів, пошуку новітніх форм, методів та засобів навчання, контролю та перевірки знань у системі освіти УСРР впродовж 1920-х років. Розроблено нові концептуальні підходи та методи щодо їх розгляду.

В Липинский, Н. Аксакова

Новые формы, методы и способы обучения и проверки знаний в системе образования УССР в 1920 – е годы

Ключевые слова: формы, методы и способы обучения, контроль и проверка знаний, комплексная система, история образования

Статья посвящена изучению вопросов организации учебного процесса, разработке учебных планов, поиску новейших форм, методов и способов обучения, контроля и проверки знаний в системе образования УССР в течении 1920-х годов. Разработаны новые концептуальные подходы и методы их рассмотрения. Ключові слова: форми методи и засоби навчання, контроль і перевірка знань, комплексна система, історія освіти.

Article is devoted to issues of educational process, Developed by curriculum, advanced search forms, methods and training, monitoring and verification of knowledge in the education system in USSR during the 1920s. Development of

new conceptual approaches and methods for their consideration. Keywords: forms, methods and training, monitoring, and testing, integrated system, history of education